

OROSZ LÁSZLÓ*

**A MÜNCHENI SÜDOST-INSTITUT TEVÉKENYSÉGE
ÉS TUDOMÁNYPOLITIKAI HELYZETE A 30-AS ÉVEK
KÖZEPÉTŐL A II. VILÁGHÁBORÚS ÖSSZEOMLÁSIG**

*THE MUNICH-BASED SÜDOST-INSTITUT'S ACTIVITIES
AND POLITICAL SCIENCE CIRCUMSTANCES
FROM THE MID-1930'S TO ITS COLLAPSE NEAR THE END OF WWII*

ABSTRACT

This work contains the second half of our examination of the endeavors of the most important institute specializing in research related to the so-called „Südostraum” region, the Munich-based Südost-Institut. Our earlier work concerned the formation of the institute and its early years (as well as how politics overshadowed academic / research pursuits during that period), and we observed a definitive break that marked a fundamental change in the direction of the endeavors of the institute. The line of demarcation was clearly the arrival of Fritz Valjavec (in October 1935) to the institute, who quickly would become its definitive personality. And as a result of his actions, the institute’s research priorities, publication structure and international networking (mainly in the direction of the Danube region) all fundamentally changed. This study takes a look at this new era of the institute, at the bridge that connected the beginning of the decade, when the institute undertook politically-driven work, to the end of the decade, by which time it had been transformed into an internationally respected academic / research institute specializing in the southeastern region. Despite the strengthening of its academic profile, we do not wish to claim, however, that political considerations played no role in the endeavors of the Südost-Institut up to its collapse near the end of WWII. That is the reason why we document not only examples of the process by which the institute changed its academic profile (via publication series, journals, library and media archives and university relationships), but also the extent to which political will nonetheless proved supreme in the functioning of the institute. We also take a brief look at the institute’s post-WWII existence.

Jelen tanulmány annak a gondolati vezérfonalnak egy újabb egysége kíván lenni, mely a VIKEK (Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására) szervesen egymáshoz kapcsolódó konferencia-folyamainak állomásain a Horthy-korszak magyar–német tudománypolitikai kapcsolataira igyekszik nagyobb figyelmet irányítani. E koherens gondolatmenetbe illeszkedve a korábbiakban felvázoltam már azon újszerű terminológia és módszerek megjelenését, amelyek birtokában Németország „harcoló tudománya” az I. világháborút követően megpróbált intellektuális fegyverzetet kovácsolni a területi revíziók érdekében.¹ Aztán – mintegy ellenpólusaként mindezeknek – ismertettem e német „völkisch” történelem-szemlélet fogadtatását a kor Magyarországon.² Legutóbb pedig arra tettem kísérletet, hogy a Köztes-Európa népeinek történetét koncepciózusán, a német népelem „kultúrbefolyásának”, illetve „történelmi missziójának” tudatosan politikai célzatú felnagyításával tárgyaló számos szervezet és intézmény közül bemutassam a térségünket vizsgáló legfontosabbat, az 1930-ban alapított müncheni *Südost-Institut*-ot.³

* Dr. PhD Orosz László tudományos főmunkatárs, Veritas Történetkutató Intézet, Budapest.

Már ekkor (a Südost-Institut létrehozásának háttérét tárgyalva) jeleztem, hogy jelentős cezúrát látok az intézet működésében a 30-as évek közepe táján. Ezért is véltem szükségesnek az alapítás körülményeit és a korai időszak tevékenységét elkülönítetten ábrázolni, s kimutatni annak egy némely jellegzetességét. E korai időszak kapcsán azt állítottam, hogy a Südost-Institut egyfajta „félíg politikai háttérintézmény” kategóriájának felelt meg, ezáltal igen kevés alapot teremtve arra, hogy „tudományos intézet”-ként minősítsük. Indoklasként elegendő, ha akár az intézet túlnyomórészt népiségi szerveződésekkel fenntartott kapcsolatrendszerét, akár a népiségpolitikai tematikájú előadássorozatát, vagy akár az általa szervezett felkészítő kurzusokat és az ezekhez kapcsolódó segédanyagok és brosrák mondanivalóját, szakmai minőségét, nyelvezetét, célközönségét szemügyre vesszük. Ugyancsak hasonló következtetésre engedett jutnunk az évtized közepén az intézet „szakkönyvtárában” fellelhető alig több mint félszáz kötet! – legalábbis e szerény állomány meglétét konstatálta Gerhard Seewann, a Südost-Institut könyvtárának egykori vezetője, az intézet 60 éves fennállása alkalmából kiadott ünnepi kötetben.⁴

Nos, ez a csöppet sem hízelgő állapot jellemezte tehát 1935 őszén a müncheni Südost-Institutot, amikor is az intézet igazgatója, egyben a müncheni egyetem tekintélyes történész professzora Karl Alexander von Müller⁵ maga mellé vette egyik – épp nála doktoráló – tehetséges tanítványát, Fritz Valjavecet.⁶ Valjavec munkába állása az intézet életében és profiljában jól láthatóan döntő változást hozott. Müller professzor ugyanis hamarosan leköszönt az intézet éléről (mert 1936-ban a Bajor Tudományos Akadémia elnökévé választották), utóda pedig, a földrajztudós Fritz Machatschek,⁷ nem tudta nélkülözni Valjavecet sem mint történészt, sem mint az intézet ügyeit kezdetektől vállán vivő, rátermett, irányító egyéniséget, így aztán a fiatalember már 1937-ben ügyvezetővé, 1942-ben pedig helyettes vezetővé emelkedett (1955-ben lesz majd az intézet igazgatója). A nagyszabású szervezőmunka, amit Valjavec 1935 ősztől az intézet meghatározó jelentőségű munkatársaként végzett, rövid idő alatt átforgatta a Südost-Institut arculatát és az évtized elején még kifejezetten politikai háttérmunkát ellátó intézményt az évtized végére a délkeleti térséggel foglalkozó nemzetközileg is respektált tudományos műhellyé tette.

Természetesen el kell ismerjünk, hogy a mindez körbeölelő politikai aurát – egész a II. világháború végéig – neki sem sikerült eltüntetnie. (Igen jellemző, hogy nemcsak az intézetet lengte körbe mindvégig a politikai ellenőrzés árnyéka, de maga Valjavec is több, a személyes megbízhatóságára vonatkozó átvilágítást kellett megélnen: 1938 decembere és 1942 októbere között öt alkalommal vizsgálták meg alaposan politikai háttérét.)⁸ Legkevesébé sem szándékoztunk tehát azt állítani, hogy a Südost-Institut működésében a politika és a tudomány szoros kapcsolata lazult volna a II. világháborús összeomlásig. Alapvetően módosultak azonban a kutatási prioritások, a személyi állomány, a publikációs struktúra, valamint a nemzetközi (elsősorban a dunai térségre irányuló) kapcsolattartás. Mindez indokolja, hogy az intézet és a délkelet-kutatás új korszakáról beszéljünk a 30-as évek közepétől. Ez pedig vitathatatlanul Fritz Valjavec személyes érdeme. A magyarországi gyökerű, Budapesten iskolázott, de a hazai német mozgalom bizalmi embereként Németországba átkerült, és ott végérvényesen letelepedett kultúrtörténész egész munkássága az egyensúlyozásról szól: az egyensúlyozásról, mégpedig nemzetiszocialista kapcsolatrendszer, önnön „südostdeutsch” identitása és végül a valóban tudományos megalapozottságú, korrekt szakmaiság hármasságában. Valjavecnek, e vitathatatlanul felkészült, ám a német célok iránt is feltétlen elhivatott tudósnek, a délkelet-kutatás (az ún. „Südostforschung”) vezető személyiségének, köszönhette a legtöbbet a Südost-Institut, ő tette azt *politikai* helyett *tudományos* bázissá; ezt végső soron a munkásságát vizsgáló utódok sem vitatják, még ha náci múltja iránt kérlelhetetlenül kritikusak is.⁹

Valjavec – egyebek mellett – azzal a feladattal került az intézethez, hogy megalapozza és koordinálja a déli-délkeleti német népiség kutatását végző intézmény publikációs tevé-

kenységét. Könyv alakban megjelenő önálló munkákat az intézet már 1933-tól megjelentetett kiadványsorozatában (*Schriftenreihe*), mely számozott kötetek 1942 óta viselik a „*Südosteuropäische Arbeiten*” sorozat-megjelölést.¹⁰ (A két világháború között született kötetek legsikerültebb darabjai közül kiemelendő Valjavec 1936-ban megjelentetett diszsertációja, a nagy elismerést arató Windisch-biográfia,¹¹ valamint egy szakmai és politikai körökben is igen szorgalmazott kötet, amely a magyarországi németek népi öntudatra ébredési folyamatának, egyben a hazai német nemzeti mozgalom első valóban jelentős személyiségének, Edmund Steinackernek a visszaemlékezéseit tartalmazta.)¹² Összességében a kiadványsorozatban helyet kapó kötetekkel kapcsolatban a magyar tematika szinte már aránytalan felülreprezentáltsága konstatalható: az 1945 előtt napvilágot látott 39 kötetből 23-at (59%) szenteltek valamilyen (nagy)magyarországi kérdéskörnek. Ennek kapcsán pedig nem nehéz meglelnünk az összefüggést a szerkesztő személyével: Valjavec a Kárpát-medencei német kultúrbefolyás kimutatására tette fel életművét; e kutatásai összegzése volt az 1940-ben napvilágot látott habilitációs értekezése,¹³ ahogyan az intézet vizsgálódási körének (később még tárgyalandó) átprofilírozása is ennek manifesztációja.

Hihetetlen gyorsasággal, már 1936-ban napvilágot látott az intézeti publikációs tevékenység másik terméke, a II. világháborút is túlélte *Südost-Forschungen*. Az intézet történeti folyóirata – elismerten – teljes mértékben Valjavec személyéhez kötődik: ő alapította, határozta meg irányvonalát (illetve lehetőségei szerint módosította azt megbízatása eredeti koncepciójához képest) és szerkesztette azt haláláig.¹⁴ A kezdetekkor politikailag kijelölt irányvonal, miként azt a lap (indulásakor még „*Jahrbuch*”) eredeti címe (*Südostdeutsche Forschungen*) is kifejezi, egyértelműen a déli-délkeleti *németség* kutatására orientálódott.¹⁵ Ezt a tematikát azonban idővel kibővítette Valjavec, mégpedig – saját koncepciójához igazítva a lapot – a délkeleti régió más népeit és kultúráit is bevonva a vizsgálatokba. A lap (hasonlóan az imént tárgyalt kiadványsorozathoz) szintén a Kárpát-medencei tematika jelentős túlsúlyát mutatja. A nyitó évfolyam 17 tanulmányából 12 (71%) foglalkozott valamilyen, a történeti Magyarország területéhez köthető témával. Ráadásul 7 munkát magyarországi (persze nem feltétlenül magyar érzelmű) szerző készített. A megjelenő folyóirat első számához nem készült előszó, ehelyett Valjavec programadó tanulmányával (*Wege und Wandlungen deutscher Südostforschung*) bocsátotta útra, majd további munkabeszámolókból körvonalazta a kutatási terület általa megfogalmazott, bővített profilját.¹⁶ A hangsúlyeltolódást még szemléletesebben fémjelzi, hogy a térség vizsgálatát nem csupán német történészek német irányvonala, hanem az utódállamok legkiválóbb szakteknéiyeinek eszmecsereje útján képzelte. Ezzel kapcsolatban persze nem elhanyagolható szempont volt számára, hogy a térség egymással is ádáz harcot vívó tudományos közéletébe bevonásával tudománypolitikai töke kovácsolására nyílt lehetősége, amennyiben frissen életre hívott lapja markánsan eltérő álláspontok megjelentetésének és ki-békítésének fórumaként tetszelegve, az aligha közelíthető nézetek polémiáján izmosodhatott. Mindenesetre Valjavec eme irányvonalát alátámasztandó már az első számhoz nevét adta (egy-egy tanulmány formájában) többek között Szekfü Gyula¹⁷ és Nicolae Iorga,¹⁸ nem kis mértékben elősegítve ezzel a fiatal vállalkozás életképessé válását. A „valjavec” koncepció kis lépésekben történő tényerésének további látványos bizonyítéka, hogy a lap 5. évfolyamától kezdve (1940) áttért a gyakorlatlan szem által nehezen olvasható „fraktur” betűtípusról a térségünkben megszokott „antiqua”-ra, egyidejűleg pedig elhagyta címéből a leszűkítő jelentéstartalmú „deutsch” tagot: külső megjelenésében tehát a *Südostdeutsche Forschungen* helyett előttünk áll a II. világháború után is ismert és tekintélyes *Südost-Forschungen*.¹⁹

Nem kis eredmény ez a birodalmi erőviszonyok ismeretében, mint ahogy az sem, hogy a szerkesztőnek alapvetően sikerült megőriznie a lap tudományos karakterét²⁰ és színvonalát, ami persze az adott időszakban csupán azt jelentette, hogy amennyiben a „*kämpfende*

*Wissenschaft*²¹ (a harcoló tudomány) jegyében és a hivatalos ideológia által elvárt szellemenben zajlott az intézeti munka, s persze a folyóiratban megjelentetésre kerülő tanulmányok tematikai prioritásainak kijelölése, úgy a direkt politikai beleszólást elkerülve, viszonylag szabad mederben folyhatott a tudományos tevékenység. A Südost-Institut történeti részlegének későbbi vezetője, az intézet 60 éves történetére visszatekintő Karl Nehring mindössze egyetlen olyan alkalmat tudott tetten érni, amikor kézi vezérléssel, közvetlen Berlinből érkezett utasítás alapján született az intézet érdemi tevékenységét befolyásoló döntés. 1938. május 24-én az Auswärtiges Amt szigorú hangú levélben utasította rendre a Reich külpolitikai szempontjairól megfélekedezett kutatóintézetet, s félreérthetetlen módon kijelölte számára a „déli és délkeleti német népiség vizsgálata” során járható kívánatos utat. A „külügy” Hitler és Mussolini találkozását követően (a Gestapo-val fenyegetözve) megtiltotta az intézetnek, hogy a továbbiakban Dél-Tirollal foglalkozzon. Mint közölte, „a Dél-Tirol téma számunkra le van zárva.”²² Ilyen körülmények között, tovább folytatódhatta a Südost-Institut területi-tematikai orientálódásának a Habsburg-monarchia utódállamai irányába való céltudatos elmozdulása (amint ezt Valjavec már belépése óta fokozatosan elő is készítette), vagyis – szerencsésen ötvözve a belső igényt a külső mozgástérrel – az intézet a nagypolitika kényszerítésére, ill. annak áldásával hátrálhatott ki a tevékenységét a 30-as évek elején még döntő módon meghatározó tudományos projektek mögül. A dél-tiroli oklevelek és egyházi anyakönyvek feldolgozásáról, valamint az óbajor településtörténeti problémák és a passauai püspökség középkori urbáriumainak vizsgálatáról végképp áthelyeződött a hangsúly a dunai térségre és Délkelet-Európára.

A korszak Németországának tudománypolitikai mozgásterét rendkívül jól érzékeltető ukáz tehát nemhogy törést hozott volna a Südost-Institut tevékenységébe, hanem épp ellenkezőleg, új perspektívát nyitott számára, pontosabban legitimálta ez irányú törekvéseit. Valjavec bátor lépései az intézeti munka, illetve a folyóirat profiljának fokozatos irányváltása tekintetében igazolást nyertek, ám mindez azzal járt, hogy a teljes függőségi viszonyt, a politikai elvárásokhoz való alkalmazkodást és a megfeszített tudományos munkán túlmenően immáron a politikai értelemben is vett permanens „teljesítménykényszert” nem csupán adottságként, de vezérelvként kellett tekintenie. Nyilván ebben a szellemen kellett cselekednie a folyóirat szerkesztőként is. Mégis, hangneme alapján, a körülményekhez és a hasonló profilú német szaklapokhoz képest igazán európai szellemiségű orgánum volt a Südost-Forschungen: néhány „Blut und Boden” eszmeiségű tanulmánytól eltekintve – melyek egyértelműen „marginális jelenségként” tűnnek elő²³ nem jelent meg antiszemizmust hirdető cikk, sőt tanulmányokat hozott le zsidó származású szerzőktől, valamint pozitív hangvételű ismertetéseket azok műveiről.²⁴ Időközben terjedelmes könyv- és folyóirat-szemlét is tagoltak a kötetekbe a térségünkkel foglalkozó, illetve ott megjelent munkákról. A lap terjedelme pedig az induláshoz képest háromszorosára nőtt a háború első évére.²⁵ Mindez világosan mutatta az intézet megkapaszkodását és tudományos respektusát.

Az intézeti publikációs tevékenység megszervezése ékes bizonyítéka annak a sikeres szervezőmunkának, amellyel Valjavec rövid néhány esztendő leforgása alatt alapvetően átalakította az intézmény arculatát. Az első látványos eredmények a Südost-Institut 1937. évi tevékenységét összefoglaló éves jelentésből is világosan kiolvashatóak, s a birodalmi belügyminisztérium, a Publikationsstelle Berlin-Dahlem,²⁶ valamint a Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft²⁷ számára is megküldött beszámoló egyértelmű kontrasztot mutat az intézmény 1935 előtti állapotához képest. A szóban forgó (1938. februári keltezésű) „Tätigkeitsbericht” szerint az 1935-ös és 1936-os háztartási évek egyértelmű feladatát a korábbi profilhoz képest „új feladatkörök feltárása” képezte. A publikációs tevékenység átalakítása mellett a további változások alapját az teremtette meg, hogy 1937 őszén sikerült átköltözni az egyetem közvetlen szomszédságába (Schellingstrasse). Ezáltal az intézeti

infrastruktúra további bővítésére is lehetőség nyílt. Az első égető feladat a csakugyan lehangoló állapotban lévő könyvtár rendbetétele volt. A szűkös anyagi lehetőségek miatt kiterjedt vásárlásokra nem kerülhetett sor, ezt az intézet – remek ötlettel – frissen kibocsátott folyóirata és a kiadványsorozata példányait felhasználva cserekapcsolatok létrehozásával pótolta. Ennek eredményeként az említett jelentés büszkén állapíthatta meg, hogy „nagyjából 2200 bibliográfiai egységgel már ma figyelemreméltó állományt sikerült teremteni, ami mindenekelőtt azért fontos, mert a könyvek egy jelentős része a birodalom más könyvtáraiban nem fellelhető.” A következő években elsősorban a még hiányzó alapvető kézikönyvek beszerzésére koncentrálnak majd, hogy a könyvtári állomány zártsága és használhatósága tovább emelkedjen.²⁸

A jelentés büszkeséggel számolt be az intézet sajtóarchívumáról is. Ennek alapjait Edmund Steinacker hagyatékának (kölcsonként) az intézet számára átengedett vonatkozó része képezte, mely „egyedülálló gyűjtemény” az 1867–1929 közötti időszakból mintegy 5000 darabra tehető. Ezt egészíti ki a „Südostpressebericht archívuma” által rendelkezésre bocsátott 2500 tétel. A délkeleti térségből származó újságok közül is – olvassuk a beszámolóban – jelenleg 28 féle olvasható az intézetben, így a tervszerű gyűjtőmunka fenntartásával komoly állomány építhető ki. A megfelelő regiszterek (név, címszó) összeállítása révén kényelmes és gyors használat biztosítható. Összességében a könyvtár ezen részlege 9500 tételt tartalmaz, s 2500–3000 tételes évi növekménnyel számolva egyedülállóan értékes gyűjtemény létrejött prognosztizálható. Az állománygyarapítás legfőbb eszköze, a csereviszony kiépítése kapcsán a munkabeszámoló elégedetten nyilatkozik. „Az intézet pillanatnyilag kereken 240 cserekapcsolatot tart fenn. A szám az elkövetkezőkben még jelentősen emelkedhet. Az intézet célja az egész közeli délkelet térségének valamennyi kultúr- és néptudományi, valamint néppolitikai folyóiratát és évkönyvét (beleértve Ausztriát és Csehszlovákiát) csereviszonyba vonni. Ausztria, Magyarország és Csehszlovákia esetében e célt nagyjából már sikerült elérni. A következő évek feladata lesz a cserekapcsolatot Romániával és Jugoszláviával is ugyanilyen mértékben kiépíteni...” A mértékadó nyugat-európai szaklapok hasonló módon történő beszerzése kapcsán is bizakodó a jelentés, kiemelve, hogy a kapcsolatok már ebben az irányban is kiépítésre kerültek.²⁹ Végeredményben pozitív mérleg vonható: „[...] nemcsak a délkeleti térségben megjelenő német nyelvű újságok és hetilapok legnagyobb része jár rendszeresen az intézetnek, nemcsak a térség és Nyugat-Európa legfontosabb idegen nyelvű újságjai kerültek feldolgozásra az újság-archívum számára, de a közeli délkelet valamennyi fontos folyóirata is már ma ott fekszik az intézetben.”³⁰

A Südost-Institut tudományos elismertségének bizonyossága az is, hogy az egyetemi munkából is egyre fokozódó mértékben vette ki részét. A helyi diákszervezetek vezető testülete, a „Gaustudentenföhrung” által támogatva, munkaközösségek szervezésével tartott kapcsolatot a délkeleti térség iránt érdeklődő hallgatói körökkel. Az 1937/38 fordulójáról való adatok szerint 25 disszertáció témavezetését látta el az intézet, mégpedig nem csupán a bölcsészkar profiljában, hanem orvosi, jogi és államtudományi munkák tekintetében is. Más egyetemek hallgatósága is gyakorta fordult hozzá, s legalább átmenetileg néhány hétig Münchenbe jött, ha Délkelet-Európával kapcsolatos témán dolgozott.³¹ E vitathatatlan tekintélyét a müncheni Südost-Institut a II. világháború végéig sikerrel megtartotta.

Az intézet II. világháborút követő utóéletére – témafelvetésünk időbeli korlátaira tekintettel – csupán egyetlen rövid gondolattal kívánunk utalni. 1944 áprilisában egy légitámadás során bombatalálat rombolta le az intézet épületét. Ennek során az oly céltudatosan kiépített könyvtári állományának jó része is megsemmisült. A II. világháborút követően a szövetségesek ugyan nem emeltek kifogást az intézettel kapcsolatban, ám a működését korábban finanszírozó alapítvány tőkéje időközben elolvadt, így igen sokáig kérdéses volt

az intézet túlélése.³² És csak részben volt oka ennek az anyagi ellehetetlenülés. 1945 után a Kelet-Európa-kutatás egésze hatalmas törést szenvedett. A kérdéskörben igazán érdekelt úgynevezett „keleti egyetemek” – úgymint Breslau, Posen, Königsberg, s még inkább a Prágai Német Egyetem – mostanra elvesztek, s velük vesztett kiépített infrastruktúrájuk és tudományos kapcsolatrendszerük. Ezt az űrt az 1949 után megszerveződő mindkét Németország csak igen nehezen tudta kitölteni: az NDK valamivel hamarabb (hisz ott a kelet-európai történelem, illetve a szláv filológia, s különösen a russzisztika hamarosan elsődleges prioritássá vált), az NSZK némileg később. Utóbbiban a legtöbb egyetemen csupán az 1960–1970-es évek során bővítették (horribile dictu vezették be újonnan) a kelet-európai történelmet és a szlavisztikát mint oktatási, illetve kutatási területet.³³

A kezdetben Valjavec lakásán székelő Súdost-Institut is csak 1951-ben tudta újraindítani tevékenységét, s az 50-es évek közepéig egyetlen célkitűzése folyóirata és kiadványosorozata kontinuitásának megőrzésére irányult.³⁴ Helyzetének lassú konszolidációjával párhuzamosan (immáron új székhelyén, a müncheni Güllstrasse-i épületében) került sor tudományos elismertségének hazai és nemzetközi újra-kivívására. E második virágzás az ezredfordulóiig tartott, amikor is az intézet „Jelenkorkutató részleg”-ét leválasztották, és átirányították Berlinbe, a maradék müncheni intézetet pedig 2007-ben átköltöztették Regensburgba, ahol is – bizonyos átszervezések és összevonások után – 2012 óta „Institut für Ost- und Südosteuropaforschung” (IOS) néven működik.³⁵

JEGYZETEK

1. A két világháború közti német történettudomány közelítése Köztes-Európa népeinek vizsgálatához. Közép-Európai Közlemények. 2014/3–4. szám. 99–106. old.
2. Adalékok a német „völkisch” történelemszemlélet fogadtatásához a Horthy-korszak Magyarországon. Közép-Európai Közlemények. 2015/1. szám. 34–48. old.
3. A müncheni Súdost-Institut létrehozása és első éveinek magyar kapcsolatai (1930–1936). Közép-Európai Közlemények. 2015/2. szám 71–80. old. Az intézethez lásd még Nehring, Karl (1990): Geschichte des Súdost-Instituts. In. Uő. (szerk.): Súdost-Institut München 1930–1990. Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag. R. Oldenbourg Verlag. München. 21–31. old.; Seewann, Gerhard (2004): Das Súdost-Institut 1930–1960. In: Beer, Mathias – Seewann, Gerhard (szerk.) (2004): Súdostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg Verlag. München. 49–92. old.; Krallert, Gertrud (1972): Das Súdost-Institut München, Stand 1971. In. Klaus-Detlev Grothusen (szerk.): Symposium des Wissenschaftlichen Beirates der Súdosteuroopa-Gesellschaft am 25./26. Juni 1971 in München. Ergebnisse und Pläne der Súdosteuroopa-Forschung in der Bundesrepublik Deutschland und Österreich. München. 107–111. old.; Valjavec, Fritz (1956): Fünfundzwanzig Jahre Súdostinstitut 1930–1955. In. Festschrift aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens des Súdost-Institutes München 1930–1955. München. 1–4. old.
4. Seewann, Gerhard (1990): Die Bibliothek des Súdost-Instituts. In. Nehring, Karl (szerk.): Súdost-Institut München 1930–1990. Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag. R. Oldenbourg Verlag. München. 265–285. old., 268. old.
5. Karl Alexander von Müller (1882–1964), történész, az egyik első Cecil-Rhodes-ösztöndíjas Oxfordban. 1914–1933 között a Súdostdeutsche Monatshefte társkiadója, 1935–1945 között a Historische Zeitschrift kiadója. 1930-tól 1936-ig a müncheni Súdost-Institut vezetője, innen emelkedik a Bajor Tudományos Akadémia elnökévé (1936–1944). 1945-ben kényszerszabadsággalva, emlékezései három kötetben jelentek meg (1951–66). Működése kapcsán lásd legújabban Berg, Matthias (2014): Karl Alexander von Müller. Historiker für den Nationalsozialismus. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.

6. Valjavec életútjáról egy egészen friss áttekintéssel rendelkezünk, mely a magyar és a nemzetközi szakirodalomban is az első terjedelmes és átfogó monográfia a német Südostforschung meghatározó jelentőségű személyiségéről. Vö. Orosz László (2014): Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban. Ráció Kiadó. Budapest. (468 o.)
7. Fritz Machatschek (1876–1957), osztrák geográfus. Turkesztáni utazásait (1911–1914) követően 1915-től egyetemi tanár Prágában, majd Zürichben, Bécsben, s 1935-től a müncheni egyetemen. 1936–1951 között állt a Südost-Institut élén. Lásd róla Gustav Fochler-Hauke nekrológiáját. Petermanns Geographische Mitteilungen 102. (1958). 1–5. old.
8. A megbízó minden esetben ugyanaz, a Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, Gauleitung München-Oberbayern, Gaupersonalamt–Hauptstelle politische Beurteilungen. Az okok különbözőek voltak, azért is lekadereztek (1938 decemberében), mert Magyarországon élő édesanyjának egy jelentősebb pénzüsszeget kívánt átutalni, de azért is (1942 őszén), mert berlini professzori kinevezéséhez ezt szükségesnek látták. A dokumentumokon mindig ugyanaz a fejléc, ugyanaz a kitöltendő nyomtatvány, a végén ugyanaz az „Ausführliches Gesamturteil” rovat. Utóbbiban érdekes megjegyzés található az 1942. szeptember 1-jén elindított eljárás kapcsán. Miután kimutatták Valjavec politikai feddhetetlenségét (mint minden alkalommal), ezúttal kiegészítették a következő megjegyzéssel: „[...] mangelt es ihm an selbstbewußtem und geschlossenem Auftreten. Er ist keine Führernatur, zeigt aber politischen Instinkt und Kämpferische Veranlagung.” Vö. BArch B, (ehem. BDC), Personalakte Valjavec, Fritz.
9. A Valjavechez és tudománypolitikai szerepéhez való kritikus viszonyulás látványos megnyilvánulása volt a Délkelet-Európa-kutatás nemzetiszocialista korszakbeli szerepét vizsgáló 2002-es müncheni konferencia [kötetté összerendezve lásd: Beer, Mathias – Seewann, Gerhard (szerk.) (2004): Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg. München.], ahol nem egy előadó – Michael Fahlbusch, Norbert Spannenberger – éles hangon bírálta Valjavec szerepvállalását a nemzetiszocialista hatalmi gépezet kiszolgálásában. Fahlbusch előadásában [lásd Fahlbusch (2004)] Valjavec Czernowitzban, az SS-csapatok oldalán teljesített fordítói tevékenységét is érintette, amivel állítólag letartóztatások és elhurcoltatások közvetett részesévé vált. E máig sem tisztázott szerepkör egyébként nem új felvetés, már Dorothea Willkomm munkájában [Willkomm (1979). 159. old.] is előjön. E kérdés tárgyalását az említett müncheni konferencián érzelmeiktől sem mentes vita kísérte. Újabban Ingo Haar Valjavecvel foglalkozó tanulmányában [Haar (2005)] foglalta össze (láthatóan polemizálva az említett konferencián Valjavec háborús bűnössé nyilvánításához nem csatlakozó Krista Zach és Gerhard Grimm felfogásával) Valjavec konkrét háborús szerepvállalását, Bukovinában töltött frontszolgálatának időszakát.
10. Az 1933-tól megjelenő kötetek első darabjainak (Band 1 – Band 15) sorozatmegjelölése: „Veröffentlichungen des Instituts zur Erforschung des Deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München und des Instituts für ostbairische Heimatforschung in Passau”. A 16. kötettől (1937) már nem jelzik a passau-i intézetet társkiadóként. A 19. kötettől (1939) ismét új címe van a sorozatnak: „Veröffentlichungen des Südost-Instituts”. Végül a sorozat a 26. kötetével (1942) kapja meg végleges, ma is használatos elnevezését: „Südosteuropäische Arbeiten”.
11. Valjavec, Fritz (1936): Karl Gottlieb von Windisch. Das Lebensbild eines südostdeutschen Bürgers der Aufklärungszeit. Verlag Max Schick. München.
12. Steinacker, Edmund (1937): Lebenserinnerungen. Verlag Max Schick. München.
13. Valjavec, Fritz (1940): Der deutsche Kultureinfluß im nahen Südosten. Unter besonderer Berücksichtigung Ungarns. Verlag Max Schick. München.
14. Zach, Krista (2000): Die Anfänge der deutschen Südosteuropaforschung und die Münchner Zeitschrift Südost-Forschungen. In: Fassel, Horst – Waack, Christoph (szerk.): Regionen im östlichen Europa – Kontinuitäten, Zäsuren und Perspektiven. Festschrift des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde für Horst Förster. Tübingen. 267–301. old.
15. Ezt a célkitűzést fogalmazta meg az intézet vezetője, Karl Alexander von Müller professzor aláírásával ellátott, 1935. VIII. 6-án kelt, s minden, a közreműködésre felkért német és külföldi szaktekintély számára postázott körlevél. Valjavec is ebben a szellemben nyújtotta át Müllernek

az első számot, amennyiben ekként fogalmaz: „Ma már pontosan tudom, hogy a délkeletkutatás csak akkor lesz életképes, ha össznémet keretekbe épül bele (...)” (Valjavec – K. A. von Müller. München, 1936. VI. 29.) [Valjavec szerteágazó kapcsolatrendszerét bizonyító terjedelmes szolgálati levelezését (Dienstkorrespondenz) 2002 tavaszáig a müncheni Südost-Institut őrizte, amikor is a Valjavec-hagyaték átkerült a Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BaHStA) állományába (Abteilung V: Nachlässe und Sammlungen)].

16. Lásd Valjavec következő munkáit: (1936): Wege und Wandlungen deutscher Südostforschung. Südostdeutsche Forschungen 1. 1–14. old.; (1941): Werdegang der deutschen Südosteuro-paforschung und ihr gegenwärtiger Stand. Südost-Forschungen 6. 1–37. old.; (1942): Südost-europa und der Balkan. Forschungsziele und Forschungsmöglichkeiten. Südost-Forschungen 7. 1–8. old. [Utóbbi két tanulmányban a „Südosteuropa”-fogalom kitágítását igényelte, beleértve ezentúl a Balkánt is.] (1942): Zur Kritik und Methodik der Südosteuro-pa-Forschung. Südost-Forschungen 7. 218–223. old.; (1943): Die geschichtliche Entwicklung der deutschen Südost-europaforschung. Jahrbuch der Weltpolitik 1943. 1055–1092. old.; (1957): Die Eigenart Südost-europas in Geschichte und Kultur. Südosteuro-pa-Jahrbuch 1. 53–62. old. [Utóbbi munka a hidegháború korabeli német tudományos élet sablonos Kelet-Európa képeinek megváltoztatására és a Délkelet-Európa-kutatás önálló tudományterületként való elismertetésére irányuló törek-vésnek is értékes bizonyítéka.]
17. Szekfű Gyula (1936): Ungarn und seine Minderheiten im Mittelalter. Südostdeutsche Forschungen 1. 16–26. old.
18. Iorga, Nicolae (1936): Fünf Perioden deutschen Einflusses in Südosteuro-pa. Südostdeutsche Forschungen 1. 14–16. old.
19. Az áttérés technikai lebonyolításának kérdésében a lipcsei Hirzel Kiadóval 1938 augusztusában váltott levelek tanúsága szerint a kiadó óvta Valjavecet e „bátor” lépéstől: „[...] másrésről viszont utalni szeretnék az ezen írásmód alkalmazásával szemben mostanság mindenütt uralkodó túlérzé-kenységre”. 1938. augusztus 10-én kelt leveléhez a kiadó egy a címére korábban küldött névtelen le-velet is mellékelte (a levelezőlap pecsétje alapján 1937. június 9-re datálható): „Hallatlan, hogy ma-napság a Harmadik Birodalomban egy ’német’ kiadó még egyáltalán megteheti, hogy újságot vagy folyóiratot latin betűvel jelentet meg. Remélhetőleg nincs már messze az az idő, amikor egy ilyen hazafiatlan cselekedet büntetőjogilag is súlyos megtorlásra kerül. Egy igaz Német.”
20. Valjavec elismerésre méltó taktikai érzékét ebben a tekintetben saját fölötteseivel szemben is alkalmazni kényszerült. 1940-et követően ugyanis a Südost-Forschungen kiadását már nem csupán a müncheni intézet finanszírozta, hanem a költségeken megosztozott a berlini Deutsches Auslandswissenschaftliches Instituttal, amely szervesen összefonódott a berlini egyetemen újonnan megszervezett Auslandswissenschaftliche Fakultät szervezetével, ahol Valjavec okta-tóként másodállást vállalt. Ily módon új (berlini) főnöke, Franz Alfred Six SS-Standartenführer (a kar dékánja és az intézet igazgatója) is fokozott beleszólást igényelt a müncheni vállalkozás profiljának alakításába. Six 1942 februárjában indítványozta, hogy a Valjavec által mind-ezidáig kínos igyekezettel tudományos orgánumként profilírozott Südost-Forschungen egy „nachrichtenpolitischer Teil” beiktatásával gazdagodjék. Válaszában Valjavec igen diplomati-kus módon nem utasította el a lap átprofilírozását magával hozó kezdeményezést, „alapvetően kész”-nek mutatkozott erre, ám a részletek kapcsán további megbeszéléseket igényelt, s vég-eredményben erre az újításra nem is került sor. Six – Valjavec. Berlin, 1942. II. 23., ill. Valjavec – Six. München, 1942. II. 26., valamint a Deutsches Auslandswissenschaftliches Institut vonatkozásában: BArch B. Bestand R 4902. Nr. 25., Bl. 20–21.: DAWI-Berlin, és Bl. 50–55.: Das Deutsche Auslandswissenschaftliche Institut. Anlage zum Brief von Dr. Adams an den Magistrat der Stadt Berlin (1945. VI. 21.).
21. Haar, Ingo (1999): „Kämpfende Wissenschaft.” Entstehung und Niedergang der völkischen Geschichtswissenschaft im Wechsel der Systeme. In: Schulze, Winfried – Oexle, Otto Gerhard (szerk.): Deutsche Historiker im Nationalsozialismus. Fischer Taschenbuch. Frankfurt/Main. 215–240. old.
22. Nehring (1990). 24. old.
23. ZACH (2000). 300. old. A szerző egy-egy Magyarországról, ill. Erdélyből felkért „külföldi né-met” cikkírót hoz példaként (Aegidius Faulstich és Alfred Csallner).

24. Nehring, Karl (1991): Zu den Anfängen der Südost-Forschungen. Der Briefwechsel von Fritz Valjavec mit Szekfü Gyula 1934-1936. Südost-Forschungen 50. 1–30. old., 4. old. Hasonlóképp Krista Zach is az egyértelműen antiszemita tanulmányok hiányát konstatálja. ZACH (2000). 300. old.
25. A Südost-Forschungen 1936-os első évfolyama 311 oldalas terjedelemmel jelent meg, 1939-re már 996 oldalt számlált, 1940-ben pedig elérte legnagyobb terjedelmét (1037 oldal). Az első két évfolyam tanulmányokra, ill. kisebb közleményekre bontott tartalmi tagolódása 1938 óta könyv- és folyóiratszemplével bővült, mely évfolyamonként váltakozva hol alfabetikus rendben, hol országok szerinti bontásban recenzálta a térséggel kapcsolatos szakirodalmat. 1941-től jelentkezik újabb tartalmi egységként a „Nachrichten”-rovat, csokorba gyűjtve a délkelet-kutatás tudományos híreit, a különböző intézetek által szervezett eseményeket, valamint a személyi híreket, kinevezéseket és haláleseteket.
26. Az intézmény 1931–1945 között működött a Preußisches Staatsarchiv részlegéeként (Albert Brackmann irányítása alatt). Lásd Schöbel, Thomas (2007): Albert Brackmann und die Publikationsstelle Berlin-Dahlem. In: Hoffmann, Jessica – Megel, Anja – Parzer, Robert – Seidel, Helena (szerk.): Dahlemer Erinnerungsorte. Frank&Timme. Berlin. 229–243. old.
27. A szervezet kapcsán lásd Fahlbusch, Michael (1999): Die „Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft”. Politische Beratung und NS-Volkstumspolitik. In: Schulze, Winfried – Oexle, Otto Gerhard (szerk.): Deutsche Historiker im Nationalsozialismus. Fischer. Frankfurt/Main. 241–264. old.
28. BArch B. Bestand R 153. Nr. 125. Tätigkeitsbericht des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten für das Haushaltsjahr 1937. München, 1938. II. 18.
29. Valjavec – több-kevesebb sikerrel – a nyugati történészekhez is megpróbált közeledni. A hagyatékában megőrzött levelezése tanúskodik kapcsolatáról olyan neves személyiségekhez, mint Robert William Seton-Watson (1936-37), Johan Huizinga (1941) stb. A nemzetközi legitimitáció elnyerésének sikeres vizsgálata, hogy George Vernadsky professzor (Yale, New Haven), 1940. III. 26-i levelében még a Südost-Forschungen szerkesztői bizottságába való meghívásához is hozzájárulását adta, továbbá tanulmányt is kínált a folyóirat számára. (A közreműködés valóban létrejött, s a későbbiekben állandó munkatársként támogatta a lapot: 1945-öt megelőzően kettő, azt követően hat tanulmányt bocsátott a Südost-Forschungen rendelkezésére.)
30. BArch B, Bestand R 153, Nr. 125, Tätigkeitsbericht des Instituts zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten für das Haushaltsjahr 1937. München, 1938. II. 18.
31. Uo.
32. Az újraindulás kapcsán lásd Tegeler, Tillmann (2008): Ein Weckruf, der fast verhallte. Das behäbige „Wiederanlaufen“ des Südost-Instituts nach 1945. In: Boeckh, Katrin – Smolorz, Roman (szerk.): Osteuropa in Regensburg. Institutionen der Osteuropa-Forschung in Regensburg aus ihrer historischen Perspektive. (Regensburger Studien; 13.) Stadtarchiv. Regensburg. 46–57. old.
33. Schaller, Helmut (2002): Der Nationalsozialismus und die slawische Welt. Friedrich Pustet. Regensburg. 289. old.
34. Nehring (1990). 25. old. A II. világháború után Valjavec – amint erre maga is utal a müncheni egyetemre kerülésekor leadott önéletrajzában – teljes energiáját az újrakezdésnek csaknem elletetlenül müncheni intézet felélesztésére fordította. UAM, O-N-14 (Valjavec), Lebenslauf. München, 1954. IX. 21.
35. A szóban forgó – alapvetően tudománypolitikai okokból meghozott – döntést a 90-es években megváltozott politikai körülmények váltották ki. A német egység megvalósulása, s az ország súlyának megnövekedése révén Berlin külpolitikai mozgásteré és felelőssége is megváltozott. Új típusú kihívást jelentettek továbbá a 90-es évek délkelet-európai politikai eseményei is, különösképp a jugoszláv történések, melyek a közvélemény érdeklődését is a térségre irányították. A politika és a média egyre többször igényelt szakértői megszólalásokat, így mind többször kerültek a figyelem középpontjába a müncheni Südost-Institut „Jelenkorkutató Részlegének” munkatársai. Az ezredfordulóra a berlini szövetségi kormányzat úgy határozott, hogy külpolitikai „ötletgyárat” létesít a kölni „Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien” és a „Südost-Institut” szóban forgó munkatársainak a fővárosba szólításával. Így jött létre a már korábban létező „Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP)” égisze alatt kialakított „Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit”. 2000/2001 fordulóján a nevezett részleg elköltözésével a müncheni intézet erősen

megcsappant mind állományában, mind pedig jelentőségében. A fenntartó bajor állam ennek megfelelően csökkentette anyagi juttatásait, majd 2002 tavaszán úgy döntött, az intézetet két másik intézettel együtt Regensburgba telepíti, s így új tudományos bázisintézményt teremt. Így jött létre 2007 őszén a „Wissenschaftszentrum Ost- und Südosteuropa”, melynek három – önállóságát megőrző – tagja lett a „Südost-Institut”, az „Osteuropa-Institut” és az „Institut für Ostrecht”. (2009-től aztán a *WiOS* újabb tagja lett a Münchenből elköltözött „Ungarisches Institut”, míg a „Südost-Institut” és az „Osteuropa-Institut” immár a fent említett „IOS” néven egyesülve maradt tagja az integráció keretét adó ernyőszervezetnek.) A lépés megmentette a Südost-Institutot a felszámolástól, attól a sorstól, amit ugyanekkor Bécsben az „Österreichisches Ost- und Südosteuropa-Institut (OSI)” nem tudott elérülni. Az átköltözés 2007-ben le is zajlott (a Südost-Institutot 1990-2007 között igazgató Edgar Hösch leköszönt): 2008 őszétől az intézet vezetését – perszónálunióban a regensburgi Délkelet- és Kelet-Európa-történeti tanszékkel – Ulf Brunnbauer látja el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Beer, Mathias–Seewann, Gerhard (szerk.) (2004): Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg Verlag, München.
- Berg, Matthias (2014): Karl Alexander von Müller. Historiker für den Nationalsozialismus. Vandenhoeck & Ruprecht. Göttingen.
- Fahlbusch, Michael (1999): Die „Südostdeutsche Forschungsgemeinschaft”. Politische Beratung und NS-Volkstumspolitik. In: Schulze, Winfried–Oexle, Otto Gerhard (szerk.): Deutsche Historiker im Nationalsozialismus. Fischer. Frankfurt/Main. 241–264. old.
- Fahlbusch, Michael (2004): Im Dienste des Deutschtums in Südosteuropa: Ethnopolitische Berater als Tathelfer für Verbrechen gegen die Menschlichkeit. In: Beer, Mathias – Seewann, Gerhard (szerk.): Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg. München. 175–214. old.
- Fahlbusch, Michael–Haar, Ingo (szerk.) (2008): Handbuch der völkischen Wissenschaften. Personen – Institutionen – Forschungsprogramme – Stiftungen. 1–2. köt. K. G. Saur. München.
- Haar, Ingo (1999): „Kämpfende Wissenschaft“. Entstehung und Niedergang der völkischen Geschichtswissenschaft im Wechsel der Systeme. In: Schulze, Winfried–Oexle, Otto Gerhard (szerk.): Deutsche Historiker im Nationalsozialismus. Fischer Taschenbuch. Frankfurt/Main. 215–240. old.
- Haar, Ingo (2005): Friedrich Valjavec. Ein Historikerleben zwischen den Wiener Schiedssprüchen und der Dokumentation der Vertreibung. In: Scherzberg, Lucia (szerk.): Theologie und Vergangenheitsbewältigung. Eine kritische Bestandsaufnahme im interdisziplinären Vergleich, Schöningh, Paderborn. 103–119. old.
- Nehring, Karl (szerk.) (1990): Südost-Institut München 1930–1990. Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag. R. Oldenbourg Verlag. München.
- Nehring, Karl (1990): Geschichte des Südost-Instituts. In: Uő. (szerk.): Südost-Institut München 1930–1990. Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag. R. Oldenbourg Verlag. München. 21–31. old.
- Nehring, Karl (1991): Zu den Anfängen der Südost-Forschungen. Der Briefwechsel von Fritz Valjavec mit Szekfü Gyula 1934–1936. Südost-Forschungen 50. 1–30. old.
- Orosz László (2014): Tudomány és politika. Fritz Valjavec (1909–1960) a két világháború közötti magyar–német tudománypolitikai kapcsolatokban. Ráció Kiadó. Budapest. (468 o.)
- Orosz László (2014): A két világháború közti német történettudomány közelítése Köztes-Európa népeinek vizsgálatához. Közép-Európai Közlemények. 2014/3–4. szám. 99–106. old.
- Orosz László (2015): Adalékok a német „völkisch” történelemszemlélet fogadtatásához a Horthy-korszak Magyarországon. Közép-Európai Közlemények. 2015/1. szám. 34–48. old.
- Schaller, Helmut (2002): Der Nationalsozialismus und die slawische Welt. Friedrich Pustet. Regensburg.
- Lásd Schöbel, Thomas (2007): Albert Brackmann und die Publikationsstelle Berlin-Dahlem. In: Hoffmann, Jessica – Megel, Anja – Parzer, Robert – Seidel, Helena (szerk.): Dahlemer Erinnerungsorte. Frank&Timme. Berlin. 229–243. old.

- Schulze, Winfried – Oexle, Otto Gerhard (szerk.) (1999): Deutsche Historiker im Nationalsozialismus. Fischer Taschenbuch. Frankfurt/Main.
- Seewann, Gerhard (1990): Die Bibliothek des Südost-Instituts. In: Nehring, Karl (szerk.): Südost-Institut München 1930–1990. Mathias Bernath zum siebzigsten Geburtstag. R. Oldenbourg Verlag. München. 265–285. old.
- Seewann, Gerhard (2004): Das Südost-Institut 1930–1960. In: Beer, Mathias–Seewann, Gerhard (szerk.) (2004): Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg Verlag. München. 49–92. old.
- Spannenberger, Norbert (2004): Vom volksdeutschen Nachwuchswissenschaftler zum Protagonisten nationalsozialistischer Südosteuropapolitik. Fritz Valjavec im Spiegel seiner Korrespondenz 1934–1939. In: Beer, Mathias–Seewann, Gerhard (szerk.): Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg Verlag. München. 215–236. old.
- Tegeler, Tillmann (2008): Ein Weckruf, der fast verhallte. Das behäbige „Wiederanlaufen“ des Südost-Instituts nach 1945. In: Boeckh, Katrin–Smolorz, Roman (szerk.): Osteuropa in Regensburg. Institutionen der Osteuropa-Forschung in Regensburg aus ihrer historischen Perspektive. (Regensburger Studien; 13.) Stadtarchiv. Regensburg. 46–57. old.
- Valjavec, Fritz (1936): Wege und Wandlungen deutscher Südostforschung. Südostdeutsche Forschungen 1. 1–14. old.
- Valjavec, Fritz (1940): Der deutsche Kultureinfluß im nahen Südosten. Unter besonderer Berücksichtigung Ungarns. Verlag Max Schick. München.
- Valjavec, Fritz (1941): Werdegang der deutschen Südosteuropaforschung und ihr gegenwärtiger Stand. Südost-Forschungen 6. 1–37. old.
- Valjavec, Fritz (1942): Südosteuropa und der Balkan. Forschungsziele und Forschungsmöglichkeiten. Südost-Forschungen 7. 1–8. old.
- Valjavec, Fritz (1942): Zur Kritik und Methodik der Südosteuropa-Forschung. Südost-Forschungen 7. 218–223. old.
- Valjavec, Fritz (1943): Die geschichtliche Entwicklung der deutschen Südosteuropaforschung. Jahrbuch der Weltpolitik 1943. 1055–1092. old.
- Valjavec, Fritz (1956): Fünfundzwanzig Jahre Südostinstitut 1930–1955. In: Festschrift aus Anlaß des 25-jährigen Bestehens des Südost-Institutes München 1930–1955. München. 1–4. old.
- Valjavec, Fritz (1957): Die Eigenart Südosteuropas in Geschichte und Kultur. Südosteuropa-Jahrbuch 1. 53–62. old.
- Willkomm, Dorothea (1979): Untersuchungen zur Anfangsphase der deutschen Südosteuropa-historiographie. Mag. Arb. Hannover.
- Zach, Krista (2000): Die Anfänge der deutschen Südosteuropaforschung und die Münchner Zeitschrift Südost-Forschungen. In: Fassel, Horst – Waack, Christoph (szerk.): Regionen im östlichen Europa – Kontinuitäten, Zäsuren und Perspektiven. Festschrift des Instituts für donauschwäbische Geschichte und Landeskunde für Horst Förster. Tübingen. 267–301. old.
- Zach, Krista (2004): Friedrich Valjavec nach seinen privaten tagebuchartigen Aufzeichnungen (1934–1946). In: Beer, Mathias – Seewann, Gerhard (szerk.) (2004): Südostforschung im Schatten des Dritten Reiches. Institutionen – Inhalte – Personen. (Ergebnisse der Tagung von 24.–26. Oktober 2002 in der Carl-Friedrich-von-Siemens-Stiftung München) R. Oldenbourg. München. 257–274. old.

Levéltári források

- Bayerisches Hauptstaatsarchiv (BaHStA). Abteilung V. (Nachlässe und Sammlungen): Nachlass Valjavec. Dienstkorrespondenz.
- Ludwig-Maximilian-Universität. Universitätsarchiv, München (UAM). O-N-14 (Valjavec): Personalakte der Philosophischen Fakultät.
- Bundesarchiv, Berlin (BArch B). Bestand R 153– Publikationsstelle Berlin-Dahlem.